

Pòrtic

Potser la manera i el mètode amb els quals ens acostem a la natura és diferent d'uns a altres. De ben segur que no empen les mateixes eines ni obtenen els mateixos resultats i conclusions un llaurador, un científic i un pintor, posem per cas. Tanmateix, tots els humans disposem d'identificació bàsic: el sentit per llegir el que ens envolta i el cervell per processar la informació rebuda. Canvia el punt de vista, la finalitat i les ferramentes per assolir el que es pretén: fer fructificar els camps, copsar una espurna de la complexitat de la vida o caçar la bellesa. Però al remat l'observació atenta, l'esforç i la reflexió profunda per assolir la fita són semblants i paregut el goig quan s'assoleix la bona collita, la troballa aclaridora o l'obra lluída. I, en bona mesura, tots els esforços poden ser complementaris. Encara més si ens plantejem, com ho fem nosaltres, que cal conservar la terra en la seua prodigiosa biodiversitat i salvar l'única casa de què disposem de l'accelerat procés de destrucció a la que l'està sotmetent la nostra pròpia espècie. No ens queda clar, però, que pot ser més eficient per fer proselitisme: si la mossegada saborosa d'una fruita, l'article ben documentat o la pintura que ens captiva.

Nemus és una revista científica oberta als treballs d'investigació i d'alta divulgació de les ciències naturals. Així va nàixer i en res vol apartar-se d'aquest camí. No obstant això ens ha semblat oportú fer un gest, una ullada, a manera de reconeixement i agraïment, a l'àmbit creatiu pel treball ben fet i favorable a la natura. I ho fem amb una mena de pòrtic, encetant la revista amb una obra artística que ha arribat a un públic general: una pintura, un poema, una fotografia, una cançó,... tant s'hi val!, on hi juga un paper important un animal o una planta. Hi afegim una fitxa per acostar el lector, des d'un punt de vista científic, a l'espècie que l'artista ha triat.

I encara ens faria goig en el futur complementar obra i fitxa tècnica amb un treball de recopilació dels zoònims o fitònims populars de l'espècie tractada, tasca per a la qual seria de menester la col·laboració de lingüistes de camp. Els noms populars tenen una riquesa i diversitat territorial extraordinària però la reserva fonamental dels mots específics està restringida sovint als pagesos, ramaders, pescadors... Ocupacions i activitats de gent que viu en contacte amb la natura i necessita de precisió per anomenar els éssers, oficis que pateixen una franca reducció. Tan és així que si no es registren, bona part d'ells corren perill de pèrdua irreversible, tant per la situació de la llengua (minvant en tot el domini lingüístic) com pel procés de concentració urbana accelerada, que allunya, en tots el sentits i també en el lingüístic, els parlants de la natura.

Les Iris (els lliris)

Vincent Van Gogh, 1853-1890

Oli de 71 x 93, pintat a Saint-Rémy-de-Provence (França), el maig de 1889

Els lliris mediterranis ibèrics

Els lliris pertanyen a la família botànica de les iridàcies (Iridaceae), en la qual s'inclouen igualment els gladiols i els safrans. Es caracteritza per les flors de periant corol·lí, amb totes les peces acolorides, amb simetria radial, com en els lliris i els safrans, o més rarament bilateral, com en els gladiols. Els estams presenten grans antereres que s'obren cap a la part exterior de la corol·la, i l'ovari és ínfer, situat per sota de la resta de parts de la flor, originant un fruit capsular. En la seua majoria són plantes herbàcies, proveïdes de rizoma, bulb o tubercles. La integren més de mil espècies, que es troben sobretot en els països de la conca mediterrània, en Amèrica intertropical i subtropical i en el sud d'Àfrica.

Els lliris s'inclouen fins fa pocs anys en l'ampli gènere linneà *Iris*, el tipus de la família, caracteritzat per l'ovari trilobular i les seues vistoses estructures florals, de simetria radial, amb dos verticils i tres unitats funcionals, que produeixen en aparença una flor triple, constituïda per tres meriants o falses flors d'aspecte llaviat. Recents estudis moleculars, però, han posat en evidència l'existència de diferències genètiques entre diversos grups d'espècies, que es corresponen amb diferències morfològiques en caràcters florals, foliars (fulles planes o fulles filiformes) i dels òrgans de reserva (rizomes o bulbs), pel que en l'actualitat s'han separat diversos grups de lliris en altres gèneres com ara *Chamaeiris*, *Xiphion*, *Limniris* o *Gynandriris*, entre d'altres.

Bona part de les espècies d'aquests gèneres s'utilitzen des d'antic pel seu caràcter ornamental, són molt apreciades i es comercialitzen com a plantes de jardí o com a flor tallada. Són especialment nombroses les varietats de cultiu i híbrids d'*Iris*, que es conreen des de fa alguns segles. El lliri representat al llenç de Van Gogh és el lliri blau o lliri de Florència (*Iris germanica*), una de les espècies de major ús ornamental des d'antic. A continuació es descriuen i il·lustren les principals espècies de lliris que es distribueixen per la vessant mediterrània de la península Ibèrica.

Lliri blau (Lliri de Florència) *Iris germanica* L.

Planta robusta, rizomatosa, de fulles planes glauques i tiges floríferes ramificades, amb 3 a 6 flors de color blau, rarament blanques en algunes varietats, flairoses. Espècie d'origen incert, produïda pel que sembla per hibridació natural al centre d'Europa, i utilitzada des d'antic en jardineria per la bellesa de les seves flors, el que ha afavorit la creació de nombroses varietats de cultiu a través de noves hibridacions. És per això estèril, sense que s'hagi observat mai la producció de fruits. És el lliri ornamental per excel·lència, i es planta amb freqüència en jardins i rocalles. Es reproduïx vegetativament amb facilitat per fragmentació del rizoma, i es naturalitza amb freqüència en ambients rocosos o pedregosos en els voltants de pobles i masies. Floreix principalment entre abril i maig.

És conegut també per les seues propietats medicinals. Les fulles d'aquestes plantes són molt riques en vitamina C i bioflavonoids; del rizoma sec s'obté

Lliri blau (*Iris germanica*). Foto: Germán Fabregat.

una essència molt aromàtica, apreciada en perfumeria i cosmètica. Les seues fulles i flors s'utilitzaven també en el procés per a obtenir certes variants del verdigrís, també anomenat verdet, un pigment d'un verd clar molt apreciat pels pintors renaixentistes, constituït a base d'acetat de coure.

Lliri menut (Lliri de muntanya) *Iris lutescens* Lam.

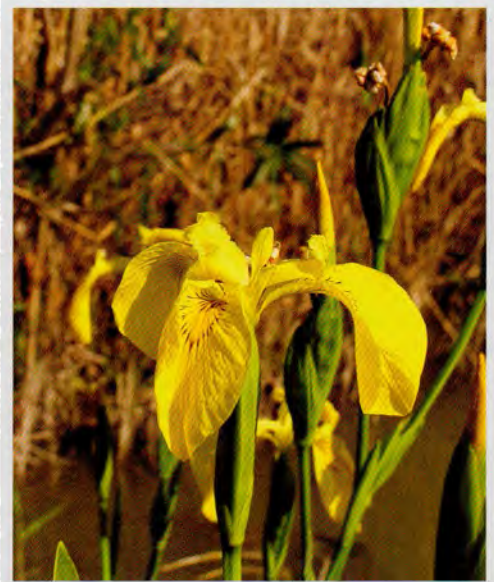
Semblant al lliri blau, però més petit en totes les seues parts, i amb tiges floríferes simples, amb 1 a 2 flors d'un blau violaci més o menys intens o groguenques, molt rarament blanques, lleugerament flairoses. Es distribueix per la regió mediterrània occidental, tot i que és escàs en el nord d'Àfrica. Forma part d'herbassars vivaços i matolls, principalment en substrats secs de naturalesa bàsica, sovint pedregosos o d'escassa profunditat, ocasionalment en roquissars, d'ordinari en àrees assolellades, no massa plujoses. Floreix de març a maig, i pot allargar la floració fins al juny en zones de muntanya.

Lliri menut (*Iris lutescens*). Foto: Carles Fabregat.

Lliri groc (*Limniris pseudacorus* (L.) Fuss (*Iris pseudacorus* L.))

Planta rizomatosa, robusta, sovint de grans dimensions, amb fulles planes de nervis marcats i tiges floríferes ramoses a la part superior, amb 2-12 flors grans, grogues, inodores. Es distribueix naturalment per Europa, el nord d'Àfrica, la regió Macaronèsica i sud-oest d'Àsia; introduïda a Amèrica del Nord, Amèrica del Sud, est d'Àsia, Austràlia i Nova Zelanda. Viu associada a riberes i ambients aquàtics, formant part de mansegars, jonqueres, senillars, etc., on destaca per les seues vistoses flors de color groc, que li confereixen un gran valor com a planta ornamental. Sempre amb aquesta finalitat per revegetar estanys, canals i llacs ornamentals. Floreix entre abril i juliol.

Lliri groc (*Limniris pseudacorus*). Foto: Jaume X. Soler.

Lliri de font (Lliri espuri) *Chamaeiris reichenbachiana* (Klatt) M.B. Crespo [*Iris spuria* var. *reichenbachiana* (Klatt) Dykes]

Herba rizomatosa, amb fulles planes, estretes, de vegades decumbents, fètides si hom les masega; tiges amb 2-4 flors d'un blau violaci pàl·lid, inodores. El fruit és carenat als angles i porta un bec estèril a l'apex. Es distribueix per l'oest de la

regió mediterrània, des del sud de França i nord d'Itàlia fins a Tunísia. Es troba en jonqueres i pastures higròfiles, sovint en sòls més o menys salins de marjals o saladars, tant al litoral com en àrees interiors no massa elevades. Floreix de maig a juny.

Per la seua raresa al nostre territori, es troba inclòs a l'annex II del Decret 70/2009 i Orde 6/2013 pels quals es regula el Catàleg Valencià d'Espècies de Flora Amenaçades, com a espècie protegida no catalogada.

Lliri de font (*Chamaeiris reichenbachiana*). Foto: Carles Fabregat.

Lliri pudent *Chamaeiris foetidissima* (L.) Medik. (*Iris foetidissima* L.)

Herba rizomatosa amb fulles planes, fètidés si hom les masega; tija comprimida amb un cantell molt acusat, portant 1-3 flors d'un blau lívid o blanquinoses, inodores. Les granes, d'un vermell de coral, romanen molt de temps dins la càpsula oberta. Es distribueix per l'oest d'Europa, el nord-oest d'Àfrica i les Illes Canàries; introduïda al sud d' Austràlia i Nova Zelanda. Creix als clars i vores dels boscos de ribera, bardisses riberenques, reguerons humits i vores de sèquia, en sòls de qualsevol naturalesa, no gaire secs, d'ordinari en àrees ombrejades i bastant plujoses. Floreix de maig a juliol.

Com l'espècie precedent, es troba inclòs a l'annex II del Decret 70/2009 i Orde 6/2013 pels quals es regula el Catàleg Valencià d'Espècies de Flora Amenaçades, com a espècie protegida no catalogada.

Lliri pudent (*Chamaeiris foetidissima*). Foto: Carles Fabregat.

Lliri ginjol *Xiphion vulgare* Mill. (*Iris xiphium* L.)

Herba bulbosa, amb fulles linears i canaliculades, presents a l'hivern, i tija amb 1-2 flors violàcies, rarament blanques, molt poc o gens flairoses. Es distribueix pel sud-oest d'Europa i el nord d'Àfrica. Es troba en herbassars higròfils, en aiguamolls, marjals, fonts, regalims humits, clarianes de bosc i matollar, de vegades també en fenassars, en sòls de qualsevol naturalesa, de vegades pedregosos. Floreix de març a juny, encara que es pot allargar la floració fins al juliol en zones de muntanya.

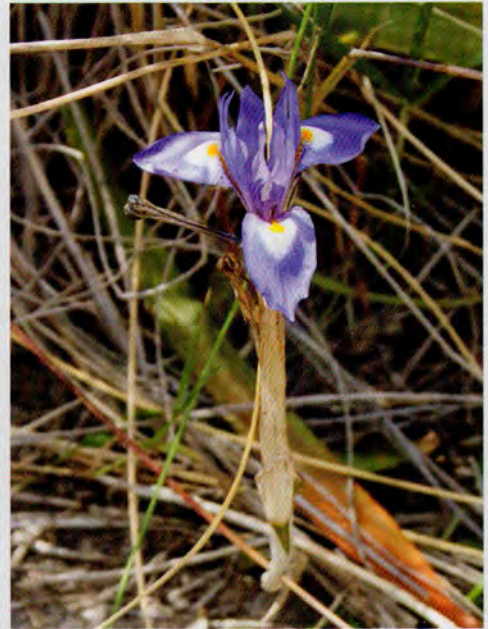

Lliri ginjol (*Xiphion vulgare*). Foto: Carles Fabregat.

Lliri sisirinqüi *Gynandris sisyrinchium* (L.) Parl. (*Iris sisyrinchium* L.)

Planta herbàcia menuda, amb tubercle bulbiforme; fulles linears, flexuoses, i tija amb 1-4 flors d'un blau clar més o menys violaci, rarament blanques, inodores, envoltades per bràctees membranoses. Les flors s'obren al migdia i són efímeres, veient-se molt sovint marcides. Es distribueix per la regió Mediterrània, principalment al sud i est, i pel sud-oest d'Àsia. Viu en clars de matollar i herbassars poc densos, en ambients generalment secs i de vegades una mica alterats, generalment prop

del litoral, en tot tipus de substrats. Floreix de febrer a març, encara que es pot allargar la floració rarament fins al maig.

Lliri sisirinqüi (*Gynandris sisyrinchium*). Foto: Carles Fabregat.